

SWECO

MILJØOVERVÅKNINGSPROGRAM - STATUS OG TILSTANDSOVERVÅKING AV AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER I UTVALGTE KOMMUNER

SAMLERAPPORT 2015-2019

MOVARK RAPPORT NR. 11

FORORD

På oppdrag fra Riksantikvaren har Sweco Norge AS foretatt kontrollregistreringer av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i 10 utvalgte kommuner rundt om i landet. Registreringene gjennomføres som del av miljøovervåkningsprogrammet *Status og tilstandsovervåkning av automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*. Rapporten oppsummerer resultatene fra kontrollregistreringene som har blitt gjort i tidsrommet 2015-2019 i de 10 kommunene.

Rapporten er utarbeidet av master i arkeologi/fagspesialist kulturarv Ann Katrine Birkeland. Kulturarvrådgiver Jan Adriansen og Ingrid Rekkavik har gjort kvalitetssjekk, mens arealplanlegger Tord Bjørnevik har utarbeidet kart.

Vi takker for oppdraget!

Bergen, 15.10.2020

Anne Katrine Birkeland

Foto forside: Rhyolittbrudd på toppen av Siggjo, Bømlo kommune.

SAMMENDRAG

SAMMENDRAG

Sweco Norge har på oppdrag fra Riksantikvaren kontrollregistrert automatisk fredete arkeologiske kulturminner i ti utvalgte kommuner. Oppdraget innebærer å måle og beskrive tilstand og endringer for automatisk fredete arkeologiske kulturminner, årsaker til tap og skade ut fra arealbruk og virkninger av arealforvaltningen. De utvalgte kommunene er Tromsø (2015), Trondheim (2015), Kautokeino (2016), Fræna (2016), Skjåk (2017), Sandnes (2017), Bømlo (2018), Sortland (2018), Modum (2019) og Sarpsborg (2019).

Vi har kontrollert et representativt utvalg på minst 50 % av lokalitetene i kommunene. Overvåkingen skjer i regi av programmet «*Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*». Programmet bygger på det tidligere miljøovervåkningsprogrammet «*Fortidens minner i dagens landskap, Status for automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*» som ble gjennomført på oppdrag fra Riksantikvaren mellom 2000 og 2014.

Kontrollregistreringene i tidsrommet 2015 til 2019 utgjør et skille sammenlignet med tidligere kontrollregistreringer, siden det er lokaliteter og ikke enkeltminner som nå registreres. Nytt utvalg gjør at registreringer representerer et brudd med tidsseriene fra 2004, 2009 og 2014.

Skifte i fokus fra enkeltminner til lokaliteter har hatt en effekt på resultatene fra registreringen. Vi har kunnet vurdere representativitet og geografisk spredning mer oppmerksomhet. Analysene fanger dermed opp tendenser som gjelder for hele kommunen. Samtidig gir kontrollregistreringer av lokaliteter andre utslag i statistikken. Ved sammenlikning av resultatene som presenteres i denne rapporten med tidligere rapporter fra kommunen, er det viktig å være bevisst på endringen i registreringsmåte. Lokaliteter kan gjerne bestå av flere enkeltminner. Det skal dermed generelt noe større tiltak/ endringer til for å bruke kategoriene «tap», og det er registrert noe mer «skade» på store lokaliteter.

Denne omgangen med kontrollregistreringer har i tillegg et mål om å også inkludere effekter av vern. Som et ledd i dette, er planverket etter plan- og bygningsloven inkludert i undersøkelsene. Plan- og bygningsloven virker gjennom kommunenes planmessige arealdisponering. I planverket skal kommunen som planmyndighet avveie mellom vern og utbygging. Planformål er derfor en viktig faktor for å analysere bakgrunnsbildet for tilstandsendringer.

Tilstandsgrad ukjent er tatt med under den overordnede tap/skade-definisjonen i analysen. Dette er kulturminner som ikke er gjenfunnet, men der årsaken kan skyldes feilregistrering i datasettet i Askeladden. Her er det lagt inn lokaliteter basert på skriftlige kilder uten at de er verifisert i felt.

Det er registrert et tap på samlet 3,7 % i denne fem-års perioden (tabell 1-1). Tallet er forholdsmessig stort, men henger trolig sammen med at mange av lokalitetene som er med i denne undersøkelsen ikke har vært kontrollregistrert i tidligere omdrev. Det kan tenkes at dette kan jevne seg ut om de samme lokalitetene blir kontrollregistrert flere ganger.

Tabell 1-1. Oversikt over prosentvis tap/skade per kommune fordelt etter den vide definisjonen tap/skade (tapt, skade, tildekket, skjemmet, ukjent og ikke gjenfunnet), samt oversikt over hvor stor del som er tapt.

Kommune	Tap/skade	Tap
Trondheim	14%	6,8%
Tromsø	16%	7,3%
Kautokeino	33%	0%
Fræna	23%	2,7%
Sandnes	21,9%	4%
Skjåk	20,1%	1,4%
Bømlo	27,6%	2,9%
Sortland	36,8%	3,8%
Modum	18,9%	1,4%
Sarpsborg	27,4%	2,4%
Totalt utvalg	24,5%	3,7%

INNHOLDSFORTEGNELSE

INNHALDSFORTEGNELSE

1 BAKGRUNN

2 KOMMUNENE

3 METODE

3.1. Tilstandsvurdering	13
3.2. Automatisk fredete arkeologiske kulturminner	13
3.3. Askeladden	13
3.4. Stedfesting i felt	13
3.5. Registrering	13
3.6. Årsaker til tap og skade	13
3.7. Trusselbilder	13
3.8. Effekter av vern	14
3.9. Registreringskategorier	15
3.10. Vernekategorier - A, B og C	17
3.11. Utvalgte kulturminner ved registreringene	17

4 TIDLIGERE REGISTRERINGER

5 RESULTATER

5.1. Tilstandsending.....	23
5.2. Årsaker til tap og skade.....	24
5.3. Fordeling av arter kulturminner.....	28
5.4. Virkninger av arealforvaltningen	30

6 KONKLUSJON

7 KILDER

8 VEDLEGG

1 BAKGRUNN

1 BAKGRUNN

Sweco Norge har, på oppdrag fra Riksantikvaren, gjennomført oppgaven med å kontrollregistrere et representativt utvalg av automatisk fredete arkeologiske kulturminner.

Registreringen er ledd i et nasjonalt miljøovervåkingsprogram med hensikt å fremskaffe data og kunnskap for å følge opp Nasjonalt mål 2.2, på kulturminnefeltet, jf. Stortingsmelding nr. 35 Framtid med fotfeste (2012-2013), der det heter at «*Et prioritert utvalg av automatisk fredete og andre arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.*»

Overvåkingen av de automatisk fredete arkeologiske kulturminnene gir Riksantikvaren grunnlag for å rapportere og styre i henhold til de nasjonale målene for kulturminneforvaltningen.

Oppdraget har innebåret å måle og beskrive tilstand og endringer for automatisk fredete arkeologiske kulturminner i et representativt utvalg kommuner. Gjennom analyser har det blitt identifisert:

- Årsaker til tap og skade
- Trusselbilder
- Virkningen av ulike former for vern

Overvåkingen har blitt gjennomført i regi av programmet «*Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*». Programmet bygger på det tidligere miljøovervåkingsprogrammet «*Fortidens minner i dagens landskap, Status for automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*», som ble gjennomført på oppdrag fra Riksantikvaren mellom 2000 og 2014. Målet med dette tidligere overvåkingsprogrammet var å få oversikt over utvikling av tap og skade blant arkeologiske kulturminner ved feltkontroll i 16 utvalgte kommuner.

Det nye programmet startet opp høsten 2015 og varte til 2020. De kommunevise registreringene ble gjennomført fra 2015-2019, og samler rapporten er utarbeidet i 2020. Utvalget av kommuner har sikret kontinuitet med overvåkingsprogrammet som er

avsluttet. I inneværende overvåkingsprogram har tilstandskontrollen foregått i til sammen 9 av de 16 kommunene hvor slike kartlegginger har vært gjort tidligere. I tillegg er det kontrollregistrert en kommune i tidligere Buskerud fylkeskommune, der fylkeskommunen selv har gjennomført kontrollregistreringer tidligere. I samråd med Riksantikvaren har Sweco valgt Modum kommune for dette formålet.

Følgende ti kommuner er kontrollregistrert:

Kommune	År
Tromsø	2015
Trondheim	2015
Kautokeino	2016
Fræna	2016
Sandnes	2017
Skjåk	2017
Bømlo	2018
Sortland	2018
Sarpsborg	2019
Modum	2019

Det nye overvåkingsprogrammet sikrer kontinuitet med det avsluttede overvåkingsprogrammet, men skiller seg fra dette på flere områder. I programmet har lokaliteter blitt registrert i motsetning til tidligere, da enkeltminner ble registrert. Det er dessuten lagt opp til geografisk og kulturminneartsmessig spredning for å sikre representativitet. Videre er det sett på lokalitetens vernekategori. Både lokaliteter det er gitt dispensasjon fra fredning for (A-kategori), lokaliteter med særlig vern eller tilrettelegging (B-kategori) og lokaliteter med normalt vern etter Lov om kulturminner (C-kategori) er representert i utvalget.

Alle grunnlagsdata er hentet fra Riksantikvarens nasjonale database Askeladden, eller direkte fra Riksantikvaren selv.

Figur 1-1. Sarpsborg id 29260 rundrøys med gravkammer

Figur 1-2. Sandnes id 34582 heilandskap med gravrøys

2 KOMMUNENE

2 KOMMUNENE

De ti kommunene i overvåkingsprogrammet er valgt ut for å sikre bredest mulig geografisk spredning, variasjon og representativitet. Utvalget av kommuner har tatt sikte på å inkludere blant annet både sentrale og perifere kommuner, ulike landskapstyper med preg av både kyst, innland og fjell, og ulik demografisk tetthet, i alle landsdeler. Utvalget gjør resultatene av undersøkelsen mer relevante, fordi det blir mulig å se på hvordan ulike faktorer påvirker trusselbildet for kulturminner i hele Norge.

Geografisk ser vi på figur 2-1 at vår største landsdel, Nord-Norge, er representert ved Kautokeino, Tromsø og Sortland. Trondheim kommune befinner seg i Midt-Norge, mens Vestlandet er representert ved Fræna, Bømlo og Sandnes. Modum, Sarpsborg og Skjåk representerer ulike deler av Østlandet. Alt i alt er utvalget dekkende for store deler av landet, selv om utvalget på kun ti kommuner opplagt aldri kunne bli fullgodt. Det er verdt å reflektere over hvilke typer områder som ikke er med i utvalget, som for eksempel Sørlandet og indre fjordstrøk.

Både større og mindre byer er representert i utvalget, ved Tromsø, Trondheim, Sarpsborg og Sandnes kommuner. De tre sistnevnte kan samtidig også fremheves som viktige jordbrukskommuner, med store spredtbygde arealer utenfor byen. Tromsø er også en ekstensiv kommune, med store utmarks- og fjellområder. Kommuner som Fræna, Bømlo, Sortland og Modum kan karakteriseres som kommuner med spredt bebyggelse, flere tettsteder og moderat befolkningstetthet. Skjåk og Kautokeino er begge store kommuner i utstrekning, med lav befolkningstetthet og store ubebygde fjell- og viddelandskap.

Figur 2-1. Kautokeino id 18293 fagstgrop ble smøregrop, skadene ble selv kulturminner.

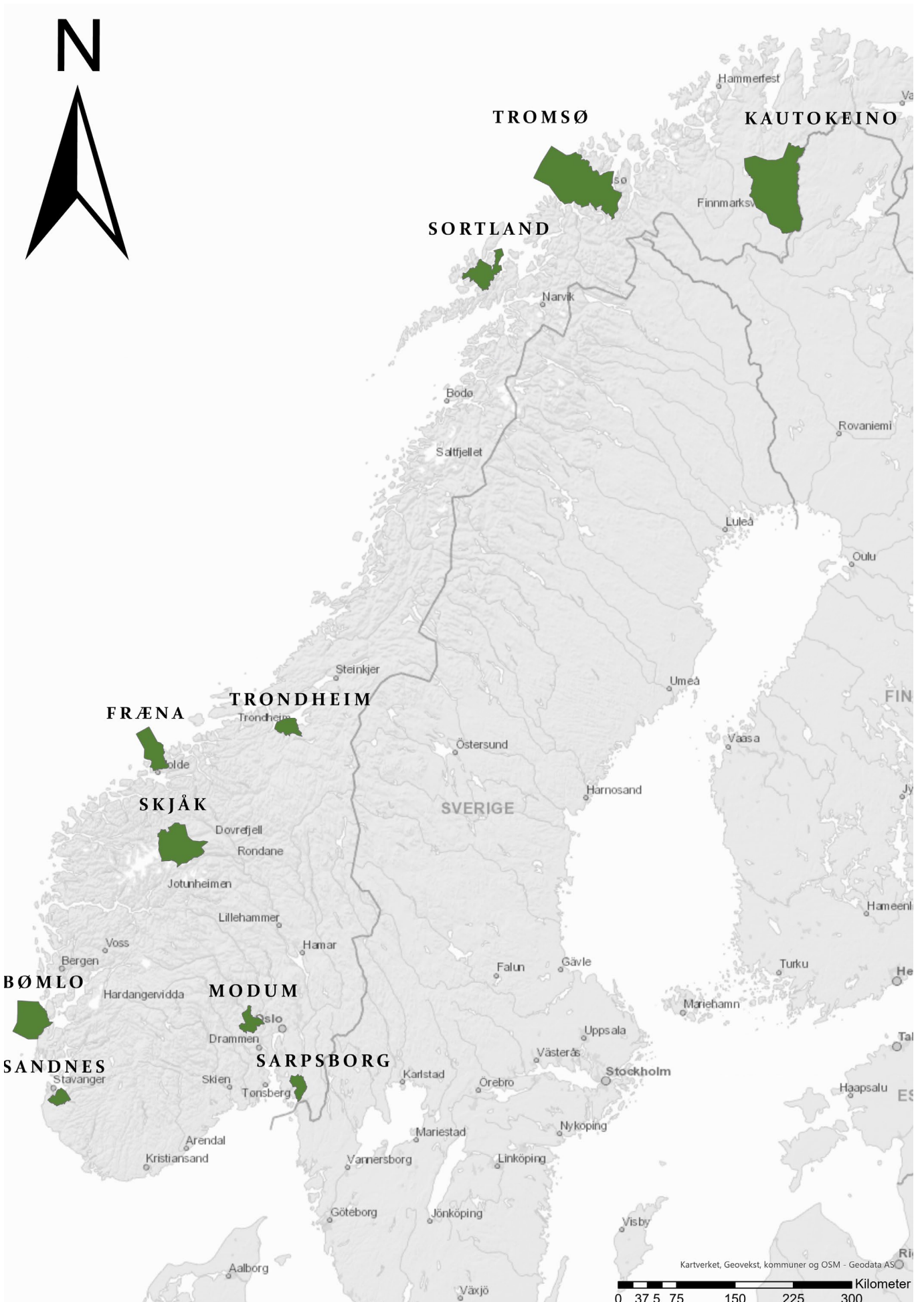
Bykommunene, og i en viss grad også Sortland og Modum, har et næringsliv preget mer av handel, service og tjenesteyting enn de lavest befolkede kommunene i utvalget. Næringslivet på Bømlo og Fræna er preget mer av industri, fiskeri og noe jordbruk. Skjåk kan karakteriseres som en typisk jordbrukskommune, mens tamreindriften er viktig for næringsgrunnet i Kautokeino.

De ti kommunene i utvalget er også ulike med hensyn til befolkningsutvikling. Regnet i prosentvis andel peker byene, og særlig Trondheim, Sandnes og Tromsø, seg ut med sterkest befolkningsvekst. Sortland, Modum og Bømlo har hatt moderat vekst i femårs-perioden, mens Fræna og Kautokeino har hatt tilnærmet nullvekst. Sarpsborg er per i dag en relativt spredtbygd kommune, med en mindre bykjerne. Befolkningsveksten er relativt høy, derfor vil kommunen utvikle seg til å bli en typisk "bykommune" de kommende årene. Skjåk er den eneste kommunene med negativ befolkningsvekst i perioden 2015-2020. Den demografiske utviklingen stemmer overens med hovedtrekk i landet for øvrig, med befolkningsvekst i de større byene og langs kysten, og fraflytting i distriktene.

Kilder: Puschmann, 2005: Beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner, Snl.no, SSB.no

Figur 2-2. Sandnes id 34622 utmarksminne stakketuft.

Figur 2-3. Oversikt over utvalgte kommuner.

3 METODE

3 METODE

3.1. TILSTANDSVURDERING

Kontrollregistreringene er gjennomført etter Norsk Standard, NS 9450:2012, Automatisk fredete, arkeologiske kulturminner og skipsfunn - Krav til registrering av tilstand.

Målet med etableringen av en standard er å gi kulturmiljøyndighetene en standardisert oversikt over omfanget og årsaker til tap og skade.

Tilstands- og årsakskategoriene er av overordnet karakter slik at kulturminneforvaltningen kan etterkomme sin rapporteringsplikt til de nasjonale resultatmålene. Registreringskriteriene brukes også til å oppdatere informasjon om tilstand i Riksantikvarens database, Askeladden.

Elektronisk registreringsskjema er brukt som verktøy i felten. Foto av registreringsobjektene og stedfesting er integrert i registreringsskjemaet.

3.2. AUTOMATISK FREDETE ARKEOLOGISKE KULTURMINNER

Alle kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537), inkludert en sikringssone på minimum 5 meter, er automatisk fredet i henhold til Lov om kulturminner. Fredningen medfører forbud mot alle typer inngrep (§3-4, 6). Samiske kulturminner fra år 1917 eller eldre inngår også i begrepet automatisk fredete kulturminner. Det må søkes om dispensasjon fra fredningen før igangsetting av enhver type inngrep i disse lokalitetene (§8).

3.3. ASKELADDEN

Askeladden er Riksantikvarens offisielle database over fredete kulturminner og kulturmiljø i Norge. Databasen inneholder data om kulturminner og kulturmiljøer som er fredet etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven, eller kulturminnefaglig vurdert som verneverdige. Et viktig formål med Askeladden er å ha oppdatert informasjon om tilstand for fredete kulturminner. Data fra Askeladden brukes aktivt i planlegging og gjennomføring av overvåkingsprogrammet. Etter at kontrollregistreringen er avsluttet legger Riksantikvaren inn resultatene fra registreringene, slik at databasen blir oppdatert.

3.4. STEDFESTING I FELT

Kun kulturminnelokaliteter med registrert geometri er inkludert i utvalget for kontrollregistrering. Kontrollregistreringene er utført med enkel GPS-navigering. Registreringene har ikke hatt som formål å kontrollere lokalitetenes stedfesting og geometri. Der det er avdekket tydelige avvik mellom registrerte koordinater og faktisk beliggenhet, blir avvikene rapportert til Riksantikvaren.

3.5. REGISTRERING

Registreringsskjemaet er utarbeidet slik at registreringskategoriene for tilstand, eventuell årsak til endring og arealbruk velges fra de forhåndsdefinerte standardkategoriene. Skjemaet krever at alle felt er utfyllt og stedfesting er utført.

3.6. ÅRSAKER TIL TAP OG SKADE

Gjennom kontrollregistreringene ser man på årsaker til tap og skade. Primært gjøres dette ved å registrere lokalitetenes tilstand og årsak til eventuell tilstandsending. I tillegg registreres en del ytterligere informasjon om lokaliteten og landskapet den befinner seg i som analysevariabler. Metodikk er beskrevet mer inngående nedenfor.

3.7. TRUSSELBILDER

Årsaker til tap og skade er aggregert og analysert, og benyttet til å peke på generelle tendenser:

- Hvilke lokaliteter som er mest utsatt for tap og skade?
- Hvilke årsaker til tap og skade som er fremtredende?
- Er det noen fellestrekk ved disse lokalitetene?

3.8. EFFEKTER AV VERN

Årsaker til tap og skade, samt trusselbilder har vært i fokus ved tidligere kontrollregistreringer. Nytt i dette overvåkingsprogrammet er at vi også har sett på virkningen av ulike former for vern. Det er primært vern gjennom virkemidlene i plan- og bygningsloven som er analysert. I tillegg er skjøtsel og skilting registrert som mulige tiltak som kan styrke vern.

Når det gjelder plan- og bygningsloven er det hovedsakelig bruk av hensynssoner, eller tilsvarende bestemmelsesområder som utgjør virkemidlene for vern.

Hensynssonene erstatter bruk av spesialområde bevaring fra tidligere planlov (pbl. 85). I våre registreringer har vi ikke skilt mellom bruk av spesialområde bevaring og hensynssone kulturmiljø/-minne.

Hensynssonene som benyttes er enten hensynssone bevaring kulturmiljø/-minne (H570), eller hensynssone båndlegging etter lov om kulturminner (H730). Hensynssonene brukes på kommune- og reguleringsplannivå. Generelt er det mer vanlig å benytte hensynssone bevaring kulturmiljø på kommuneplannivå, og båndleggingszone på reguleringsplannivå.

Figur 3-1. Bømlø id 25792 gravrøys.

3.9. REGISTRERINGSKATEGORIER

Tilstand

Tilstand på lokalitetene er i standarden registrert etter 11 kategorier (jf. kap. 8):

Intakt
Forbedret
Tapt - dispensasjon
Tapt - ulovlig fjernet
Tapt - naturhendelse
Skadet
Ikke gjenfunnet
Tildekket
Omdefinert
Ukjent
Uendret

Under registreringene det første året erfarte vi at de to kategoriene «intakt» og «uendret» kunne være praktisk vanskelig å skille basert på forklaringene i standarden. *Intakt* forklares i standarden med at «kulturminnet er tilsynelatende urørt». *Uendret* er forklart som at «kulturminnet har ingen endring i tilstand siden siste registrering». I forståelse med Riksantikvaren er det vurdert at «intakt» benyttes der kulturminne ikke er skadet, samtidig som det er første gang tilstanden blir kontrollregistrert. Kategorien «uendret» benyttes på lokaliteter der tilstanden er vurdert som tilsynelatende uendret siden forrige kontrollregistrering.

Der vi har vurdert at gjengroing kan representere fare for tap, eller der gjengroing har gjort at vi ikke har klart å finne igjen lokaliteter som burde vært synlige, har vi benyttet kategorien «ikke gjenfunnet». Er det overveiende sannsynlig at lokaliteten ligger uberørt under vegetasjon, er den vurdert til «uendret/intakt». Lokalitetens art er derfor delvis avgjørende for om gjengroing er vurdert som skade og om kategorien «ikke gjenfunnet» er brukt. Eksempelvis vil en lokalitet med art «bosetning-aktivitetsområde», som per definisjon ikke er synlig, registreres som «uendret/intakt» selv om

området er gjengrodd. Årsaken er at gjenfinning her er knyttet til stedet fremfor selve kulturminnet. Bergkunst regnes derimot som en kulturminne-art som i de fleste tilfeller bør være synlig, men som ofte er vanskelig å gjenfinne.

Forbedring er en kategori som i hovedsak benyttes der det er gjort tydelige, positive tiltak knyttet til lokaliteten, så som fjerning av skjemmende vegetasjon.

Årsak

Årsak til forandring av tilstand er i standarden registrert etter 17 kategorier (jf. kapittel 8):

Jordbruk
Skogsbruk
Byggeaktiviteter
Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging
Energiproduksjon
Skjøtsel
Sikring
Fritidsaktiviteter
Tilrettelegging
Naturprosesser
Dyreaktiviteter
Militær virksomhet
Oppdrettsvirksomhet
Kriminalitet
Materialuttak
Ukjent
Sammensatt skadeårsak

I kategorien «Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging» ligger utbygging av større infrastrukturanlegg. «Byggeaktiviteter» forstås som mindre omfattende byggetiltak som bolig, fritidsbebyggelse eller landbruksbygninger. I tabellene videre i rapporten er «Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging» forkortet til «Bygg- og anleggsvirksomhet».

Arealkategori

Arealtypologi for lokalitetene er i standarden registrert etter 5 kategorier:

Tettbygd/utbyggingsområder
Spredtbygd/dyrket mark
Skog/utmark
Fjell/ekstensiv arealutnytting
Byområde (høy grad av utnytting)

Arealkategoriene er nærmere detaljert ved 21 arealbrukskategorier:

Beitemark
Boligområde
Brakkland (tidligere dyrket område)
Fjell, vidde, hei
Dyrket mark, åker (innmark)
Gjengroingsområde
Grøntområde, offentlig areal
Hav, sjø
Hytteområde
Innsjø, vassdrag
Kirkegård
Marginalområde ved kysten
Militært område
Myr
Næring, industri, massetak
Randvegetasjon
Skog
Skog, produktivt hogstfelt
Strandsone, elvebredd
Tun, hage
Vei, jernbane

Planlagt arealbruk

I våre analyser er kommunenes planmessige arealdisponering et sentralt grunnlagsmateriale. Planlagt arealbruk sier noe om hvilken bruk som er påregnelig og ønsket for området. I planene skal det avveies mellom vern og utbygging. Ulike arealformål åpner for ulike aktiviteter og tiltak i området. Planformål er derfor en viktig faktor for å analysere bakgrunnsbildet for tilstandsendringer og for å vurdere effekter av vern samt mulige trusselbilder.

Vi har derfor supplert kategoriene fra standarden med data om lokalitetenes planstatus. Videre har vi registrert om det foreligger reguleringsplan for lokalitetene, og hvilket arealformål det er lagt på området i kommuneplanen og eventuelle reguleringsplaner. I tillegg har vi registrert om det er benyttet hensynssoner og spesifikke vernebestemmelser. Registreringene er gjort på bakgrunn av tilgjengelig digitalt planarkiv fra kommunen.

Vi har basert oss på gjeldende kommuneplan for kommunene på registreringstidspunktet. Kommuneplanen har i de fleste tilfeller blitt rullert mellom årets registrering og forrige kontrollregistrering i 2014. Vi har også gjennomgått kommunedelplan for kulturminner/kulturminneplaner.

3.10. VERNEKATEGORIER - A, B OG C

Deler av oppdraget bak denne rapporten er å se på følgende kategorier av automatisk fredete arkeologiske kulturminner:

A) Automatisk fredete arkeologiske kulturminner som det er gitt dispensasjon for, enten som enkeltsak (§ 8 1. ledd) eller gjennom plan (§ 8 4. ledd). Dispensasjon betyr ikke nødvendigvis at kulturminnet går tapt, det kan også gjelde delvis ødeleggelse/nedbygging eller andre vilkår. I vårt utvalg vil denne kategorien omfatte fortsatt automatisk fredete arkeologiske lokaliteter der :

- Det ikke er endret status i Askeladden etter utgravning/dispensasjon
- Det er gitt dispensasjon for deler av lokaliteten
- Det er gitt dispensasjon, men ikke utført utgravning enda
- Det er gitt dispensasjon for utilbørlig skjemming, men selve lokaliteten er ikke skadet

B) Automatisk fredete arkeologiske kulturminner som er gitt et bevisst vern gjennom regulering til spesialområde bevaring, hensynssone D bevaring kulturmiljø/-minne, områdefredninger etter kml § 19, eller gjennom skilting og skjøtsel og lignende.

C) Automatisk fredete arkeologiske kulturminner som ikke er gitt et særskilt vern ut over den automatiske fredningen.

Med unntak av kategori A, er bestemmelse av vernekategori noe som gjøres som del av kontrollregistreringen. Utvalget av kulturminner i kategori A er basert på innhentet informasjon fra Riksantikvaren om dispensasjonssaker og registrering av planstatus for lokaliteten. Ettersom dispenserte lokaliteter som er fullstendig utgravet/fjernet skal få endret status til ikke fredet i etterkant av en dispensasjon, vil A-kategorier trolig være underrepresentert i vårt utvalg i forhold til hvor mange lokaliteter det er gitt dispensasjon for i kommunen. Utvalget innen denne kategorien er dermed heller ikke representativ på samme måte som utvalgene

innen kategori B og C, men er tatt med for å følge opp og dokumentere forløpet og historikken til lokaliteter det gis dispensasjon for.

Kategori B registreres ved gjennomgang av planstatus med hensynssoner og bestemmelsesområder, eller registrering i felt av tilrettelegging rundt kulturminnet.

De resterende kulturminnene er plassert i kategori C. Informasjon om lokaliteter med automatisk fredete arkeologiske kulturminner med dispensasjon fra fredning (A-kategori) er innhentet fra Riksantikvaren. Informasjon om lokaliteter som er gitt et bevisst vern (B-kategori) er hentet fra fylkeskommunale, regionale og lokale planer. De øvrige kontrollregistrerte lokalitetene er hentet ut fra data i Askeladden (C-kategori).

3.11. UTVALGTE KULTURMINNER VED REGISTRERINGENE

Vi har kontrollert et representativt utvalg på minst 50 % av de automatisk fredete arkeologiske kulturminnelokalitetene i kommunene. Det er bare automatisk fredete lokaliteter med registrert geometri som danner grunnlaget for utvalget. Antallet lokaliteter er basert på beregning fra Riksantikvaren.

I noen tilfeller hadde antallet automatisk fredete kulturminner steget fra kontraktfestet antall registrerte kulturminner til tidspunktet for kontrollregistreringen. I samråd med Riksantikvaren ble det bestemt at vi skulle inkludere de nye lokalitetene i utvalgsgrunnlaget, for å sikre best mulig representativitet.

Figur 3-2. Modum id 29055 skilting helleristningsfelt Katfoss. Vernekategori B.

4 TIDLIGERE REGISTRERINGER

4 TIDLIGERE REGISTRERINGER

Sweco har gjort kontrollregistreringer av 10 kommuner fra 2015 til 2019. Utvalget av automatisk fredete kulturminner baserer seg på ulike kriterier, der et av kriteriene er en videreføring av kontrollregistreringene i miljøovervåkingsprogrammet Fortidens minner i dagens landskap gjennomført av NIKU.

Det er svært ulike fokuspunkt når det gjelder arter, geografisk spredning og alder på registreringene i utvalget. Under er det kort redegjort for tidligere registreringer i de ti utvalgte kommunene.

Utvalget for **Trondheim** baserer seg på lokaliteter registrert fra 1960 tallet og frem til i dag. ØK-kartleggingen ble gjennomført i 1965, og oppdatert i 1978. Kommunen var del av prosjektet Kontrollregistrering av automatisk fredete kulturminner i 1997, og NIKU har hatt to omdrev av kontrollregistreringen i sitt prosjekt i 2005 og 2010. I hovedsak er det kontrollregistrert gravminner og bautasteiner. Sweco har videreført kontrollregistrering av 130 av disse i sitt utvalg på 207 lokaliteter.

Første systematiske registreringen av kulturminner i **Tromsø** var allerede på slutten av 1800-tallet. Da ble det fokusert på områdene Kvaløya, Sommarøy og Hillesøy. ØK-registreringene ble gjennomført i tidsrommet 1968 til 1971. En kartla da hele kommunen. Tromsø kommune var også del av prosjektet Kontrollregistrering av automatisk fredete kulturminner i 1997. Også her har derfor NIKU hatt to omdrev i sitt prosjekt, i 2005 og 2010. NIKU sitt arbeid begrenset seg til områdene med de eldste registreringene, Kvaløya, Sommarøy og Hillesøy. Av disse er 92 av lokalitetene videreført i Sweco sitt utvalg. Dette er for å sikre representativitet i art og geografisk spredning.

I **Kautokeino** var ØK-registreringen i 1978 den første systematiserte registreringen av automatisk fredete kulturminner. Det ble i midlertid bare gjort registreringer langs hovedveiene og tettstedene Kautokeino og Mazé. NIKU har kontrollregistrert kulturminner i kommunen tre ganger; i 2000, 2006 og 2011. Det har blitt kontrollert 184 lokaliteter, og de samme lokalitetene hver gang. Fra 2009 var Kautokeino del av Universitetet i Tromsøs LARM-prosjekt. Det ble i denne perioden registrert mange

nye, hittil ukjente automatisk fredete kulturminner. 52 av 102 lokaliteter som Sweco har kontrollert er en videreføring av NIKUs undersøkelser.

Første systematiske registreringen av automatisk fredete kulturminner i **Fræna** ble gjort i 1975-76 ved ØK-registreringene. Det var i hovedsak gravminner som ble registrert. I ettertid er det registrert kulturminner i forbindelse med plansaker, og da flere steinalderboplasser. NIKU har kontrollregistrert i Fræna i 2000, 2006 og 2011. Utvalget krympet kraftig fra første registrering til de neste omdrevene, siden mange lokaliteter ble vurdert som feilregistrert i 2002. Av NIKUs siste utvalg er 63 av lokalitetene med i Swecos utvalg.

I **Sandnes** ble den første kartleggingen gjennomført i 1960-årene. Dette ble utgangspunkt for ØK-registreringene i 1990. Det var i hovedsak gravminner og tufter som ble registrert. NIKU kontrollregistrerte samtlige 2853 lokaliteter i 2002. Videre ble utvalget innskrenket til 431 lokaliteter, for så å øke noe. Utvalgt var til slutt 472 lokaliteter. Sweco har videreført 113 av disse lokalitetene i sitt utvalg på 201 lokaliteter.

Utvalget for **Skjåk** baserer seg på lokaliteter registrert fra 1980-tallet og frem til i dag, ved ØK-registreringene. Første systematiske kontroll av fredete kulturminner ble gjennomført av Oppland fylkeskommune i 2000. NIKU har kontrollregistrert automatisk fredete kulturminner i Skjåk i 2002, 2007, 2012. Det ble ikke registrert mye tap i NIKUs undersøkelser, men det var en økning i skade som skyldes skogsdrift. Det er registrert en lang rekke fangstanlegg i Askeladden. Dette er digitaliserte funn fra Mølmen sine registreringer i 1970-årene. To av disse lokalitetene er med i NIKU sitt utvalg, mens 30 av lokalitetene var med i Swecos utvalg. Halvparten ble ikke gjenfunnet.

Bømlo er svært funnrik. Første systematiserte registreringer i Bømlo kommune ble gjennomført av Per Fett i 1970-1973. Dette var i hovedsak gravminner. Etter dette registrerte Sigmund Alsaker steinalderboplasser. Dette skapte grunnlaget for ØK-registreringene i 1987-1988. Etter dette er det gjort nyregistreringer i forbindelse med store veiprojekt, som blant annet

Trekantsambandet i 1997-2001. Mange av disse er trolig skadet/fjernet med dispensasjon, men det har vært svært vanskelig å finne dokumentasjon på dette.

NIKU har kontrollregistrert automatisk fredete kulturminner på Bømlo i 2003, 2008 og 2013. Første omdrev inneholdt kun lokaliteter fra ØK-registreringene, men utvalget er noe endret underveis. Av utvalget på 210 lokaliteter i 2018, har 98 vært kontrollregistrert tidligere gjennom programmet «Fortidens minner i dagens landskap». Disse 98 lokalitetene representerer dermed kontinuiteten med de foregående runder med kontrollregistreringer og har vært kontrollert hvert femte år siden 2003.

Første systematiske registrering i **Sortland** ble gjennomført allerede i 1875 ved Th. Winters (Tromsø Museum) kartlegging av Vesterålen. ØK-registreringene ble utført i 1976, hundre år senere, og er basert på Winters arbeider. Det var flest gravminner registrert. Det ble i midlertid ikke gjennomført registreringer i de veiløse områdene i kommunen, slik som Eidsfjorden. Disse områdene ble ikke kartlagt før i 2002, da i forbindelse med mastergrad-prosjektet til Eline Holø. Dette arbeidet ble senere utvidet og gjennomført som et samarbeid av Nordland fylkeskommune og Sametinget. NIKU sine kontrollregistreringer i 2003, 2007, 2011 baserer seg på ØK-registreringene. 81 av lokalitetene i NIKUs utvalg er videreført i utvalget til Sweco.

Funnrike **Sarpsborg** har blitt kartlagt systematisk siden midten av 1800-tallet. Den første kartleggingen ble gjennomført i 1860-årene, den neste mellom 1908-1916. Det var da en særlig fokus på bergkunst. ØK-registreringene ble gjennomført fra 1963-1968. Det ble nå registrert mange gravminner i tillegg til bergkunstlokaliteter. Fra 1990-årene og frem til i dag er det gjennomført mange registreringer i Sarpsborg i forbindelse med infrastrukturprosjekt. Blant annet er det registrert en del steinalderlokaliteter. NIKU har kontrollregistrert kulturminner i Sarpsborg i 2004, 2009 og 2014. Mange lokaliteter ble ikke gjenfunnet. Andelen tap/skade gikk ned generelt, men økte for lokaliteter berørt av skogbruk. Denne utviklingen viste seg å være gjeldende i Swecos kontrollregistreringer også. Av årsakene til tap/skade er skogbruk største årsaken, med 25% av samlet *tap/skade*.

Modum kommune er den eneste kommunen som ikke har vært kontrollregistrert av NIKU. Registreringene i kommunen startet i begynnelsen av 1900-tallet, og da ble det registrert flere helleristningsfelt, blant annet på Kattsundholmen. ØK-registreringene ble gjennomført i 1983-1984. Registreringen er ufullstendig, da det ble registrert få lokaliteter i utmark og kulturminner fra middelalder. Det er i midlertid registrert en lang rekke utmarksminner i forbindelse med infrastrukturprosjekt etter dette. Automatisk fredete kulturminner i Modum kommune ble kontrollregistrert av Buskerud fylkeskommune i 2013-2014.

Figur 4-1. Modum id 135496 fangstrop.

5 RESULTATER

5 RESULTATER

Når vi presenterer funnene fra kontrollregistreringen er analysene delt inn i tematiske underkapitler. Vi har lagt opp til først å presentere resultatet med hensyn til tilstandsendring og årsaker til eventuell *tap/skade*. Deretter har vi sett på sammenhenger med øvrige variabler som arealbruk, synlighet, art, planformål, og så videre. Hovedkonklusjonene hva gjelder trusselbilder og effekter av vernetiltak blir trukket opp i det påfølgende konkluderende kapitlet.

I det nye overvåkingsprogrammet er det lokaliteter og ikke enkeltminner som er kontrollregistrert. Fordelen med å skifte fokus til lokaliteter er at vi har kunnet vie representativitet og geografisk spredning mer oppmerksomhet. Analysene fanger således opp tendenser som gjelder for hele kommunen, ikke bare et begrenset område. Hver kommune er også på denne måten mer representativ for kommuner som ligner på de undersøkte kommunene. Utfordringen med å endre metodikk er at dataene ikke uten videre lar seg sammenligne på grunn av endret fokus fra enkeltminner til lokaliteter. Først i et eventuelt nytt omdrev vil dataene bli helt sammenlignbar.

Endret fokus fra enkeltminner til lokaliteter har noen effekter på resultatene fra registreringen. Kontrollregistreringene av lokaliteter har gitt andre utslag i statistikken. I lokaliteter med flere enkeltminner, og aktivitet som har ført til eksempelvis nedbygging og tap av ett enkeltminne, har vi valgt å kategorisere tilstanden som «skadet» i og med at lokaliteten som helhet ikke er tapt. Generelt er det noe større tiltak/endringer som skal til for å bruke kategoriene «tap» og «skade» på store lokaliteter, enn på mindre lokaliteter med ett eller få enkeltminner.

Vi har derfor gjort egne vurderinger av eksisterende tilstandsgrad basert på registrert tilstand som er tilgjengelig i Askeladden. Det fremheves at informasjonen i Askeladden noen ganger har vært mangelfull, både for enkeltminner og med tanke på helhetlig tilstand for større lokaliteter. Der lokalitetene tidligere har vært registrert som ikke gjenfunnet, har vi vurdert tilstand som uendret dersom ikke lokalitetene er bevisst ryddet eller forbedret. Dersom en lokalitet med tidligere registrert skade tydelig er forverret, har vi benyttet «skadet» som nåværende tilstand.

Figur 5-1. Kautokeino id 142088 fangstlokalitet sterkt skadet av barmarkkjøring og påfølgende erosjon

5.1. TILSTANDESENDING

Å registrere tilstandsendring er hovedformålet med kontrollregistreringene og det er også det som danner grunnlag for alle de påfølgende analysene.

Av de 1844 lokalitetene som er kontrollregistrert ble 1393 lokaliteter, 77 %, registrert som *intakt/uendret* det vil si uten tilstandsendring. 437 lokaliteter er registrert med en eller annen form for *tap/skade*, omtrent en fjerdedel av utvalget. Dette tallet er medregnet lokaliteter som ikke er gjenfunnet eller har ukjent status.

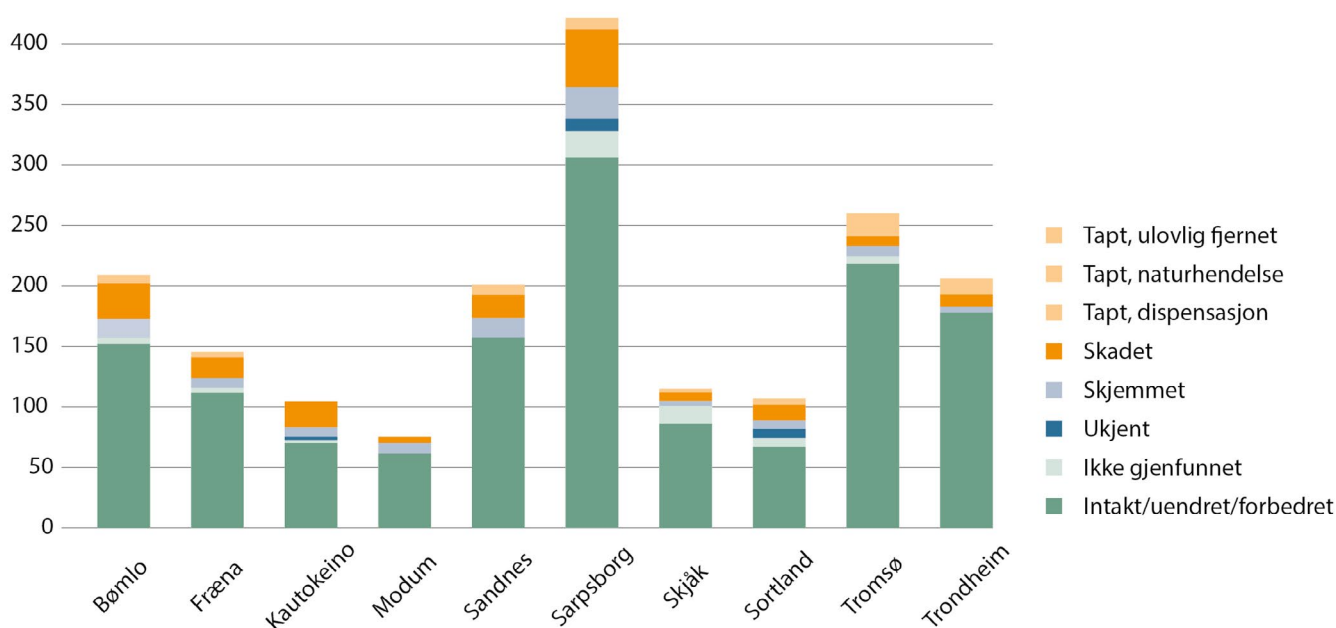
Av de 64 lokalitetene som ikke er gjenfunnet er 27 % fangstlokaliteter, 23 % bergkunst-lokaliteter og 19 % bosetnings- og aktivitetsområder. Hovedandelen er lokaliteter som ikke er så lett synlige. Flere er ikke gjenfunnet som følge av gjengroing. Det store antall fangstlokaliteter skyldes i hovedsak feil kartfestinger.

19 av lokalitetene er registrert med *ukjent* status. Dette er lokaliteter fra Sarpsborg og Sortland, der kartfestingen i Askeladden ikke samsvarer med beskrivende tekst. Det lot seg derfor ikke påvise om en var på rett lokasjon. Lokalitetene i Sarpsborg er bergkunst-lokaliteter registrert på 1800-tallet, og i Sortland er det bosetnings- og aktivitetsområder som er digitalisert på bakgrunn av bygdebøker. Nordland Fylkeskommune har et prosjekt med å prøve å bekrefte/avkrefte denne typer lokaliteter i Vesterålen.

14 av lokalitetene er registrert som *forbedret*. Av disse er fire bergkunstlokaliteter og fire gravminner. Hoveddelen skyldes skjøtsel, men det er også tendens til forbedring grunnet jordbruk og skogbruk. Eksempler er forbedring gjennom beite og skjøtsel for å hindre gjengroing. Det er gjerne beite med mindre dyr som ikke gir stort marktrykk, samt plukkhogst uten hogstmaskin.

Tabell 5-1 Tilstandsendring i antall og prosent.

Tilstand	Antall	Prosent
Forbedret	14	1%
Ikke gjenfunnet	64	4%
Intakt	756	41%
Skadet	172	9%
Skjemmet	105	6%
Tapt, dispensasjon	23	1%
Tapt, naturhendelse	1	0%
Tapt, ulovlig fjernet	44	3%
Tildekket	9	0%
Uendret	637	36%
Ukjent	19	1%
Totalsum	1844	100%

Figur 5-2. Fordeling av tilstand til utvalgte kulturminner

5.2. ÅRSAKER TIL TAP OG SKADE

I de videre analysene ser vi det i flere tilfeller som tjenlig å slå sammen alle kategoriene for tap og skade for analytiske formål. Når vi refererer til den generelle kategorien *tap/skade*, menes det alle lokaliteter som er tapt, skadet, skjemmet, ukjent status, tildekket eller ikke gjenfunnet. Men der vi ønsker å trekke spesielt frem enkelte *tap/skade* kategorier, er de referert til ved full kategoritittel.

Ulempen med å slå sammen så mange kategorier er at endringer med stor forskjell i alvorlighetsgrad teller likt i statistikken. For eksempel vil en lokalitet som er tilstandsregistrert som «skjemmet» tas med i statistikken over *tap/skade* på lik linje med lokaliteter som er tapt. Der det er tendenser til at enkelte årsakskategorier utmerker seg blant visse former for *tap/skade*, vil dette omtales og drøftes i teksten.

Vi har også i de fleste tilfeller slått sammen kategoriene intakt og uendret, da begge refererer til lokaliteter som er uskadet siden forrige registrering. Siden siktemålet med de fleste analysene er å avdekke sammenhenger knyttet til *tap/skade*, er også kategorien forbedret i de fleste tilfeller slått sammen med intakt og uendret.

Av utvalget på 1844 lokaliteter er 437 registrert med en form for *tap/skade*. Om vi ser på årsakene til *tap/skade*, fordeler de seg som i tabell 5-2. Her fremgår at bygg- og anleggsvirksomhet er største årsak til *tap/skade*, med 20 % av tilfellene. Nest største årsak er jordbruk (14 %), fulgt av byggeaktiviteter (12 %) og skogbruk (11 %). Hele 11% av utvalget har årsak ukjent. Dette skyldes som nevnt feil kartfesting. En tredjedel (31 %) av tilfellene fordeler seg på de elleve øvrige årsakskategoriene.

De tre mest alvorlige formene for *tap/skade* er skade, tapt, ulovlig fjernet og tapt, naturhendelser. Dette utgjør 217 av det totale utvalget. Bygg- og anleggsvirksomhet er den største årsaken til dette, med hele 27 %. På andre plass kommer jordbruksaktiviteter med 21 %. Byggeaktiviteter er den tredje største årsaken til *tap/skade*, med 17 % av lokalitetene.

Tabell 5-2 Skadeårsaker tap/skade i hele prosjektet.

Årsak til tap/skade	Antall	Prosent
Barmarkskjøring	16	4%
Bygg-og anleggsvirksomhet	88	20%
Byggeaktiviteter	56	13%
Dyreaktivitet	1	0%
Fritidsaktiviteter	25	6%
Gjengroing	12	3%
Jordbruk	59	14%
Kriminalitet	1	0%
Materialuttak	3	1%
Naturprosesser	32	7%
Sammensatt skadeårsak	40	9%
Sikring	3	1%
Skjøtsel	1	2%
Skogbruk	49	11%
Tilrettelegging	2	0%
Ukjent	49	11%
Totalsum	437	100%

En ser her at godt over halvparten av kulturminnene som er registrert med *tap/skade* har alvorlig ikke-regulerte tap og skader, som er ulovlige. Størstedelen av disse tap og skader skyldes bygg- og anleggsvirksomhet og jordbruk. Begge disse typer aktiviteter er svært mangefasettete, og innbefatter tiltak i grunnen som ikke er søknadspliktige etter Plan- og bygningsloven. Eksempler er drift og vedlikehold av hovedveinettet. Vedlikehold av skjæringer og grøfter skader mange kulturminner som ligger langs veien. Også bygging av gårdsveier, driftsveier og skogsveier, fyllinger, parkeringsplasser gjør til dels store skader og fører til tap av automatisk fredete kulturminner.

Figur 5-3. Gammetuft som er tapt (id 57102). Arealet er uregulert. Tromsø kommune.

Figur 5-4. Steinalderboplass ved Kjorsvika, registrert som skadet av pløying og bakkeplanering. ID: 37773. Fræna kommune.

Figur 5-5. Gravminne på Lura, skjemet av grusveg lagt i sikringssonen. Id 53705. Sandnes kommune

Figur 5-6. Gravfelt sterkt skadet av skogsdrift med store maskiner i Sarpborg (id 29207).

Også selve jordbruksdriften har negativ virkning på automatisk fredete kulturminner. Årsakene er flere. I mange tilfeller ser vi at et kulturminne er utsatt for intensiv moderne åkerdrift, og blir mer og mer skadet over tid, til det til slutt er registrert som tapt. Moderne jordbruksdrift fører også til større slitasje på kulturminner inne på beiteområder, ved at en plasserer større og flere dyr enn det som var vanlig tidligere. Førstasjoner som settes ut fører til mye tråkk. Det er særlig gravminner som er sårbare for pløying, og sammen med rydningsrøysfelt er det hyppig utsatt for skade på beiteområder.

Byggeaktiviteter er ofte mindre byggeaktiviteter som skjer i nærheten av boligområder, gårdstun, og på restareal mellom andre tiltak som ofte har en udefinert bruk som grøntområder. Det er ikke noen spesifikke tiltak men felles er at det medfører inngrep i grunnen der en skader, fjerner, dekker til eller skjemper lokalitetene. Det er særlig bosetnings- og aktivitetsområder som er utsatt for *tap/skade* fra byggeaktiviteter. Dette kan skyldes både bosetningskontinuitet i områder, samt at dette i hovedsak er lokaliteter som ikke er synlige over bakken. Nest største artskategori under *tap/skade* i forbindelse med byggeaktiviteter er gravfelt/gravminner.

Skogsdrift er årsaken til 11 % av *tap/skade*. Blant utfordringene knyttet til skogbruk er at dagens drift med store hogstmaskiner forårsaker store forstyrrelser i overflaten, rotvelt, og etterlater seg store mengder hogstavfall. Vi registrerer at tendensen med økning av *tap/skade* som var registrert i forrige miljøovervåkningsprogram fortsetter denne femårsperioden. Det er særlig kulturminner som bosetnings- og aktivitetsområder, gravminner, fangstlokaliteter og veianlegg som er *tapt/skadet* av skogsdrift.

Sammensatt skadeårsak er en kategori der det er flere medvirkende årsaker til *tap/skade*. 40 av lokalitetene er registrert med *tap/skade* med denne årsaken. Hva sammensetningene går ut på varierer mye fra kommune til kommune. Men i stor grad er minst en eller flere av de hyppigst representerte årsakskategoriene i kommunen del av kombinasjonen. Det skjer også oftest i områder definert som spredtbygd/dyrket mark.

Tabell 5-3. Årsak til tap/skade ut fra tilstandskategori.

Årsak	Antall	%tap
Ikke gjenfunnet	64	15%
Bygg- og anleggsvirksomhet	2	3%
Gjengroing	12	3%
Jordbruk	2	3%
Naturprosesser	11	17%
Samensatt skadeårsak	7	11%
Skogbruk	4	6%
Ukjent	26	41%
Skadet	172	39%
Barmarkskjøring	9	5%
Bygg- og anleggsvirksomhet	44	26%
Byggeaktiviteter	19	11%
Dyreaktivitet	1	1%
Fritidsaktivitet	11	6%
Jordbruk	37	22%
Kriminalitet	1	1%
Materialuttak	2	1%
Naturprosesser	8	5%
Sammensatt skadeårsak	19	11%
Skjøtsel	1	1%
Skogbruk	16	9%
Tilrettelegging	2	1%
Ukjent	2	2%
Skjemmet	105	24%
Barmarkskjøring	7	7%
Bygg- og anleggsvirksomhet	13	12%
Byggeaktiviteter	10	10%
Fritidsaktiviteter	13	12%
Jordbruk	6	6%
Naturprosesser	12	11%
Sammensatt skadeårsak	13	12%
Sikring	1	1%
Skogbruk	29	29%
Ukjent	1	1%
Tapt, dispensasjon	23	5%
Bygg- og anleggsvirksomhet	13	57%
Byggeaktiviteter	8	35%
Jordbruk	2	9%
Tapt, naturhendelse	1	0%
Tapt, naturhendelse	1	100%
Tapt, ulovlig fjernet	44	10%
Bygg- og anleggsvirksomhet	12	32%

Byggeaktiviteter	18	41%
Jordbruk	9	20%
Materialuttak	1	2%
Sammensatt skadeårsak	1	2%
Ukjent	1	2%
Tildekket	9	2%
Bygg- og anleggsvirksomhet	2	22%
Byggeaktiviteter	1	11%
Fritidsaktiviteter	1	11%
Jordbruk	3	33%
Sikring	2	22%
Ukjent	19	4%
Ukjent	10	4%
Totalsum	437	100%

Når vi ser på årsaker til *tap/skade* innen de ulike tilstandskategoriene, blir bildet mer nyansert. Her blir det klart at visse årsakskategorier er vesentlig overrepresentert innen de mest alvorlige formene for tilstandsending (tapt, skadet), mens andre i hovedsak står for mindre alvorlige former for endret tilstand (skjemmet, tildekket og ikke gjenfunnet).

I Tabell 5-3 fremgår det at tap av kulturminner skjer hyppigst i forbindelse med bygg- og anleggsvirksomhet og byggeaktiviteter. Skader er også tydelig dominert av bygg- og anleggsvirksomhet, sammen med jordbruk og skogbruk.

Når det gjelder mindre alvorlige former for endret tilstand (skjemmet, tildekket og ikke gjenfunnet), er det skogbruk, fritidsaktiviteter, gjengroing og naturprosesser som peker seg ut. For lokaliteter som er endret av disse årsakene, er skaden oftere mindre alvorlig.

Det verdt å merke seg at de mest alvorlige tilstandsendingene som *ulovlig tap* og skade har en sterkere årsakssammenheng med kategoriene bygg- og anleggsvirksomhet, byggeaktiviteter og jordbruk.

Når det gjelder det kontrollerte tapet, det vil si tap som skjer etter dispensasjon fra fredning, er dette nesten utelukkende knyttet til bygg- og anleggsvirksomhet. Funnet er konsistent med funn i alle de kontrollerte kommunene, der det kontrollerte tapet i all vesentlighet er knyttet til prosesser som styres av plan- og bygningsloven. Samtidig er det også mange tilfeller av tap og skade knyttet til denne kategorien som det ikke er dispensert for.

Figur 5-7. Noen av de samiske lokalitetene i Kautokeino er skadet av barmarkskjøring som igjen fører til erosjon. Oversiktsbilde over lokalitetene id. 143758 og 37485.

Figur 5-8. Sandnes id 14972 kulturminnet ulovlig fjernet for ballbinge.

5.3. FORDELING AV ARTER KULTURMINNER

Blant de registrerte lokalitetene er det stor overvekt av bosetnings- og aktivitetsområder, med hele 35 % av det totale utvalget. Gravminne og gravfelt er de to neste artene med henholdsvis 18 % og 11 % (jf. tabell 5-4).

En ser i tabell 5-4 at noen artstyper er overrepresentert i andel *tap/skade* i forhold til andel av det totale utvalget. Dette gjelder særlig *gravfelt og bosetnings- og aktivitetsområde*. *Gravfelt* utgjør 11 % av det totale utvalget, men står for 14 % av lokaliteter som er utsatt for *tap/skade*. Grunnen til at dette skjer vil bli vurdert i kapittel 5.5 Virkninger av arealforvaltningen. Mye kan skyldes at gravfelt er større enheter med flere enkeltminner, der det er større sjans for skader.

Bosetnings- og aktivitetsområder er den største artstypen med hele 645 lokaliteter i utvalget (35 %). De utgjør hele 37 % av det totale registrerte *tap/skade*-tallet. Her er det registrert 40 % skade, 25 % skjemmet og hele 14 % tapt, ulovlig fjernet. 86 % av disse tapene skyldes bygg- og anleggsvirksomhet og byggeaktiviteter. 9 % av lokalitetene er fjernet ved dispensjon. I mange tilfeller er lokalitetene plassert i områder der folk bor og lever den dag i dag, eller i dagens pressområder.

Kullfremstillingsanlegg har en merkbar underrepresentasjon i andel lokaliteter med *tap/skade*. Disse utgjør 7 % av det totale utvalget, men bare 3 % av lokaliteter med registrert *tap/skade*. Dette kan også skyldes at lokalitetene er plassert slik at de ikke er i direkte konflikt med menneskelig aktivitet eller utsatt for naturskade.

Også gravminne er underrepresentert. De utgjør 18 % av det totale utvalget, men har bare registrert 16 % *tap/skade*. Dette kan skyldes at de er utsatt for mindre skade enn større gravminnelokaliteter.

Tabell 5-4. Oversikt over fordelingen av arter i det totale utvalget og andel *tap/skade*.

Arter	Antall	%	Antall tap	%tap
Annen arkeologisk lokalitet	13	1%	3	1%
Annen marin lokalitet	1	0%		
Bautasteinslokalitet	9	0%	1	0%
Bergkunst	150	8%	37	8%
Bosetningsaktivitetsområde	645	35%	162	37%
Båtstø-anlegg	10	1%	3	1%
Dyrkingsspor	20	1%	6	1%
Fangstlokalitet	128	7%	40	9%
Flytteveg for rein	1	0%		
Forråd - depot	1	0%		
Forsvarsanlegg	13	1%		
Funnsted	7	0%	2	0%
Gjerde/innheng	4	0%		
Gravfelt	206	11%	61	14%
Gravminne	330	18%	72	16%
Gårdsanlegg	22	1%	7	2%
Haug/groplokalitet - ubestemt	3	0%		
Historisk arkeologisk lokalitet	1	0%	1	0%
Jernvinneanlegg	13	1%	2	0%
Kirkested	5	0%		
Kokegroplokalitet	15	1%	2	0%
Kulturfremstillingsanlegg	138	7%	11	3%
Merkstein	2	0%	1	0%
Ovnslokalitet	1	0%		
Rituell-kultisk lokalitet	4	0%		
Runer/innskrifter	2	0%	2	0%
Rydningstrøyslokalitet	33	2%	4	1%
Røysfelt	21	1%	4	1%
Steinbrudd	4	0%	2	0%
Teltboplass	7	0%	1	0%
Tjærebrenningsanlegg	4	0%	1	0%
Tradisjonslokalitet	2	0%		
Utmarkskulturminner	11	1%	7	2%
Veganlegg	18	1%	5	1%
Totalsum	1844	100%	437	100%

Arealbruk

Forskjellene i *tap/skade*-andel mellom arter finner vi trolig først og fremst knyttet til arealbruk i områdene der disse artene befinner seg, se tabell 5-5.

Vi velger her å ta utgangspunkt i de seks største artene; bergkunst, bosetnings- og aktivitetsområdene, gravminne, gravfelt, fangstlokaliteter og kullfremstillingsanlegg. Disse lokalitetene utgjør 1597 av det totale utvalget. 383 av disse lokalitetene er registrert med en eller annen form for *tap/skade*.

Vi ser i tabell 5-5 at største andelen *tap/skade* for disse artene i hovedsak skjer i områder med arealkategori *spredtbygd/dyrket mark*, og at det for samtlige arter er en overrepresentasjon av *tap/skade* ut fra prosent av det totale antallet lokaliteter innenfor arealkategorien. 56 % av *tap/skade* skjer innenfor denne arealkategorien.

Spredtbygd/dyrket mark er den største arealkategorien i utvalget, og det sammenfaller i stor grad med hvordan de samme arealene er regulert i kommuneplanens arealdel hos de utvalgte kommunene, der LNFR (landbruks-, natur-, friluftsliv og reindrift) er formålet som er mest brukt (jf. kapittel 5.5).

Tabell 5-5. Oversikt over de største artene i utvalget basert på det totale utvalget og *tap/skade*.

Arter	Antall	%	Atall tap	% tap
Bergkunst	150	9%	37	10%
Skog/utmark	7	5%	1	3%
Spredtbygd/dyrket mark	137	91%	34	92%
Tettbygd/Utbygging	6	4%	2	5%
Bosetnings-aktivitetsområde	645	40%	162	42%
Byområde (høy grad av utnyttning)	1	0%		
Fjell/ekstensiv utnyttning	54	8%	12	7%
Skog/utmark	233	36%	35	22%
Spredtbygd/dyrket mark	304	47%	91	56%
Tettbygd/utbygging	53	8%	24	15%
Fangstlokalitet	128	8%	40	10%
Fjell/ekstensiv utnyttning	37	29%	14	35%
Skog/utmark	83	65%	35	22%
Spredtbygd/dyrket mark	8	6%	3	8%
Gravfelt	206	13%	61	16%
Fjell/ekstensiv utnyttning	3	1%		
Skog/utmark	76%	37%	14	23%
Spredtbygd/dyrket mark	109	53%	42	69%
Tettbygd/utbygging	18	9%	5	8%
Gravminne	330	21%	72	19%
Byområde (høy grad av utnyttning)	3	1%	2	3%
Fjell/ekstensiv utnyttning	11	3%		
Skog/utmark	126	38%	21	29%
Spredtbygd/dyrket mark	157	48%	39	54%
Tettbygd/utbygging	33	10%	10	14%
Kulturminnefremstillingsanlegg	138	9%	11	3%
Skog/utmark	133	96%	7	64%
Spredtbygd/dyrket mark	5	4%	4	36%
Totalsum	1597	100%	383	100%

Figur 5-9. Sandnes id 5127 gravhaug skadet av massetak

Figur 5-10. Sandnes id 14974, gravfelt skadet av beitebelastning

5.4. VIRKNINGER AV AREALFORVALTNINGEN

Hvordan oppstår tap og skade? Tap og skade på kulturminner er noe som en prøver å unngå. Forvaltningen i de enkelte kommunene skjer gjennom arealdisponeringen og planstrategier for områder med automatisk fredete kulturminner. Den overordnede arealstrategien er gjengitt i kommuneplanens arealdel, som igjen legger føringer for detaljregulering av faktisk bruk av et område. Ser en nærmere på kommunenes arealdisponering kan en få innblikk i hvorfor *tap/skade* kan skje.

Kommuneplan

Gjennom dette prosjektet har vi kontrollregistrert automatisk fredete kulturminner i 10 kommuner, og vi har fått innblikk i 10 ulike måter/strategier for forvaltning av disse. Mange av forskjellene skyldes lokale tilpasninger til demografi og landskap, men noe skyldes nok også ulike nivåer av kunnskap om å ivareta kulturminnene.

Tabell 5-6. Oversikt over arealformål i KPA fordelt på tap/skade.

Arealformål KPA	% totalt utvalg	% tap/skade
Bebyggelse og anlegg	4%	5%
Bolig	5%	8%
Forsvaret	0%	0%
Fritidsbolig	1%	1%
Gravplass	0%	0%
Grønnstruktur	4%	4%
Idrettsanlegg	0%	0%
LNFR	77%	75%
Masseuttak	0%	0%
Offentlig eller privat tjenesteyting	1%	1%
Reguleringsplan skal fortsatt gjelde	5%	4%
Sentrumsformål	0%	0%
Vei, jernbane	1%	1%
Totalsum	100%	100%

Landbruks-, natur-, friluftsliv og reindrift (LNFR) og det som kalles LNFR-spredd (spredtbygd) er i denne sammenhengen forkortet til LNFR. Dette er det desidert vanligste arealformålet i de 10 utvalgte kommunene, med hele 77 % av kulturminnene i utvalget, og 75 % av registrert *tap/skade*.

Årsakene til *tap/skade* innenfor dette arealformålet er svært variert. De største årsakskategoriene er bygg- og anleggsaktivitet. Dette er i stor grad knyttet til jordbruksvirksomhet og skogsdrift. Dette er for eksempel tilkomstveier og skogsbilveier og areal som er planert til lagring av materiell og lignende. Selve driften av moderne industrielt jordbruk med store maskiner og tunge dyr skader kulturminnene. Det samme gjelder industriell skogsdrift der store maskiner kjører over lokalitetene, og etterlater opprevne røtter og en god del hogstavfall. Samtidig ser vi hvor positivt godt skjøttet kulturlandskap virker inn på tilstanden til kulturminnene ved å hindre gjengroing.

Skal en trekke noen slutninger, er formålet LNFR for unøyaktig, slik at tiltak/inngrep som skjer innenfor disse arealene svært sjeldent er i strid med formålet. På denne måten slår det ikke inn krav om detaljregulering med konsekvensutredning. Tiltakene blir dermed ikke utredet godt nok med tanke på påvirkningen for kulturminneverdier, og kulturmiljøforvaltningen får ikke saken inn til høring. Tilsvarende gjelder i tilfeller der en kunne ha krevd utredning/høring i byggesak.

Formålet *bolig* har størst overrepresentasjon av *tap/skade*. Her er det nødvendigvis ikke selve huset som har ført til *tap/skade*, men aktivitetene ellers på eiendommen, slik som etablering av hage og parkeringsplasser. Det viser seg å være noe vanskelig å kontrollere *tap/skade* på arealer som fremstår såpass privatisert.

Den tredje største kategorien med *tap/skade* er *reguleringsplan skal fortsatt gjelde*. Disse arealene kan inneholde svært gamle reguleringsplaner, som ikke følger dagens retningslinjer i kulturminneforvaltningen. Med bare 4 % av *tap/skade* er ikke dette store tall, men viser en tendens innen bruken av dette formålet.

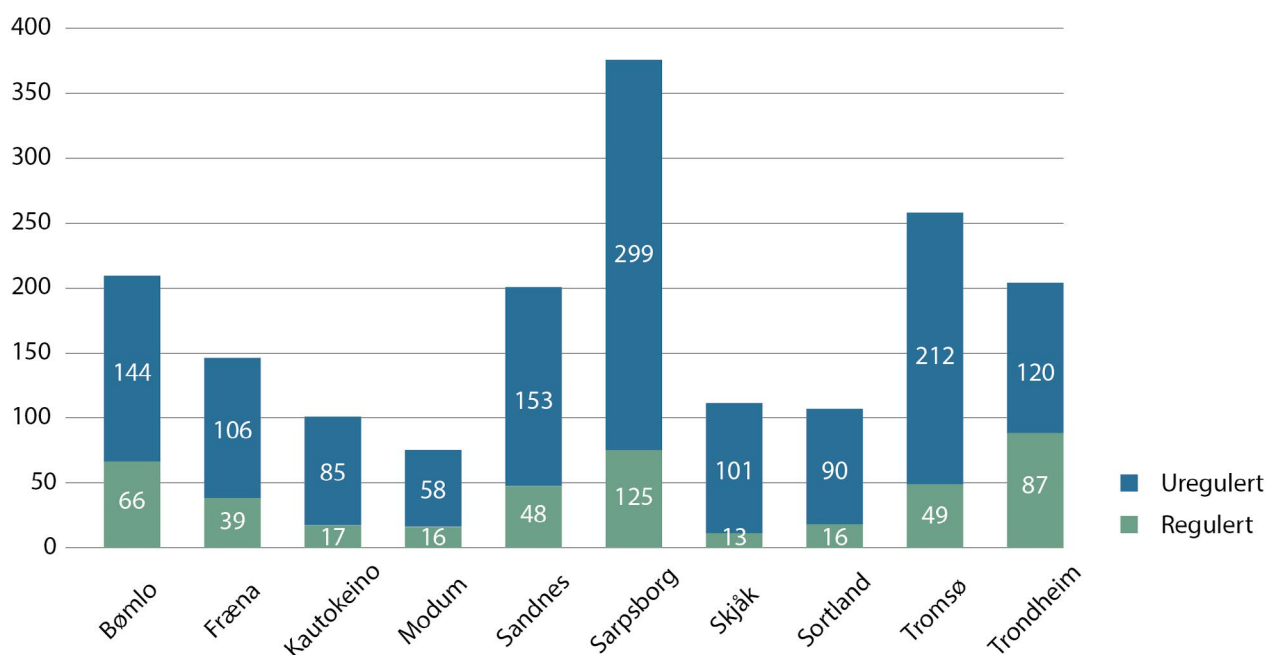
Regulering

Av det totale utvalget er det bare 25 % av lokalitetene som befinner seg innenfor en reguleringsplan (områdeplan/detaljreguleringsplan), det vil si at hele $\frac{3}{4}$ av lokalitetene er ureguerte. For de ulike kommunene fordeler det seg som vist på figur 5-9.

Ser en på andel *tap/skade* og trekker fra de lokalitetene som er dispensert, ser en at prosentandelen er uendret. Dette vil si at områder hvor en skulle ha gjort nøyere utredninger som for eksempel en konsekvensutredning fortsatt har en relativ stor andel *tap/skade*. Årsaken kan være at en først og fremst regulerer *nytt formål*, uten å ta nok hensyn til kulturminnene, for eksempel ved å justere plangrenser, etablere skjøtselsplaner, eller aktivt verne dem med bruk av gjerde eller lignende. Den vanligste måten å ta vare på kulturminner er å bruke aktive plangrep gjennom båndleggings- og hensynssoner.

Tabell 5-7 Tabell over tap/skade innenfor reguleringsplaner fordelt på formål.

Arealbruk under arealkategoriene	Antall tap/skade	%tap/skade
Annet kombinert formål	1	0%
Annet spesialområde	3	1%
Bebyggelse og anlegg	2	0%
Bolig	16	4%
Forretning/Kontor	3	1%
Fritidsbolig	2	0%
Grøntareal/Kontor	3	1%
Idrett	1	0%
Jord- og skogbruk	19	5%
Jordbruk	5	1%
LNFR	1	0%
Masseuttak	3	1%
Næringsbebyggelse	1	0%
Offentlig bebyggelse	2	0%
Særlige landskapshensyn	6	1%
Vei	13	3%
Vern kulturminne	10	2%
Uregulert	309	75%
Totalsum	414	100%

Figur 5-9. Fordeling av regulerte og uregulerte kulturminner

Hensynssoner og båndleggingssoner

Hensynssoner og båndleggingssoner er benyttet både i KPA og reguleringsplaner. Bruk av hensynssoner er en aktiv måte for forvaltningen å å ta vare på kulturminnene. Kulturminnene i utvalget er underlagt mange ulike hensynssoner, men vi har valgt å fokusere på hensynssoner som omhandler båndlegging og bevaring av kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap for å forsøke å måle effekten av vern.

Ser en på andel tap/skade og trekker fra de lokalitetene som er dispensert, ser en at prosentandelen er uendret. Dette vil si at områder hvor en skulle ha gjort nøyere utredninger som for eksempel en konsekvensutredning fortsatt har en relativ stor andel tap/skade. Årsaken kan være at en først og fremst regulerer nytt formål, uten å ta nok hensyn til kulturminnene. For eksempel ved å justere plangrenser, etablere skjøtselsplaner, eller aktivt verne dem med bruk av gjerde eller lignende. Den vanligste måten å ta vare på kulturminner er som å bruke aktive plangrep gjennom båndleggings- og hensynssoner.

Hensynssoner og båndleggingssoner er benyttet både i KPA og reguleringsplaner. Bruk av hensynssoner er en aktiv måte for forvaltningen å å ta vare på kulturminnene. Kulturminnene i utvalget er underlagt mange ulike hensynssoner, men vi har valgt å fokusere på hensynssoner som omhandler båndlegging og bevaring av kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap for å forsøke å måle effekten av vern.

Av det totale utvalget er 664 lokaliteter underlagt hensynssone og/eller båndleggingssoner i de ulike plannivåene. Den mest brukte benevnelsen er *bevaringsområde*, med en eller annen forklaring bak. Slik som *regionalt viktig kulturlandskap* (i KPA), kulturmiljø, historisk antikvarisk spesialområde, og de mer velkjente kodene som H730 båndlegging etter *Kulturminneloven* og *hensynssone bevaring kulturmiljø* (H7570).

Av utvalget på 664 lokaliteter som ligger i en ekstra vernesone i tillegg til å være automatisk fredet, er det registrert *tap/skade* på 138. Størst årsak til *tap/skade* er bygg- og anleggsvirksomhet (18 %), jordbruk (16 %) og skogbruk (14 %).

Tabell 5-8. Tap/skade på lokaliteter som har hensynssone/ båndleggingssoner i KPA eller reguleringsplan.

Årsak tap/skade	Antall	%
Barmarkskjøring	1	1%
Bygg-og anleggsvirksomhet	25	18%
Byggeaktiviteter	14	10%
Dyreaktivitet	1	1%
Fritidsaktiviteter	13	9%
Gjengroing	2	1%
Jordbruk	22	16%
Kriminalitet	1	1%
Materialuttak	1	1%
Naturprosesser	9	7%
Samensatt skadeårsak	15	11%
Sikring	3	2%
Skjøtsel	1	1%
Skogbruk	20	14%
Tilrettelegging	1	1%
Ukjent	9	7%
Totalsum	138	100%

For *tap/skade* ved *bygg- og anleggsvirksomhet* ser vi *tap/skader* ved at kulturminnene ikke er tilstrekkelig sikret i grunnen i både anleggs- og driftsfasen. På et senere tidspunkt hadde det vært interessant å undersøke i hvilken grad hensynssoner og båndleggingssoner blir videreført i detaljprosjektering. Dette er det desverre ikke mulig å se ut fra datamaterialet som foreligger i dag.

Når det gjelder *tap/skade* gjennom jordbruksaktiviteter skyldes dette både gradvis slitasje og økt intensitet i jordbruket med større og flere dyr, og større maskiner. Mer maskinell tømmerdrift med store maskiner er også årsaken til relativt stort tap av automatisk fredete kulturminner innen skogbruk.

Figur 5-11. Fræna id 18252 gravrøys skadet av rotvelt

Figur 5-12. Fræna id 123429 skadet av jordbruksvei

Figur 5-13. Bømlo id 94324, steinalderboplass trolig tapt ved veibygging

Figur 5-14. Trondheim id 45912 utestue etablert oppå gravhaug

6 KONKLUSJON

6 KONKLUSJON

Det er registrert et tap på samlet 3,7 % i denne fem-års perioden (tabell 1-1). Tallet er forholdsmessig stort, men henger trolig sammen med at mange av lokalitetene som er med i denne undersøkelsen ikke har vært kontrollregistrert i tidligere omdrev. Det kan tenkes at dette kan jevne seg ut om de samme lokalitetene blir kontrollregistrert flere ganger.

Gjennom registreringene og den påfølgende analysen har vi behandlet et representativt utvalg av arkeologiske kulturminnelokaliteter i de 10 utvalgte kommunene. Fokuset på lokaliteter er nytt i denne runden med kontrollregistreringer. Bruddet i tilnærming gjør at våre analyser ikke er direkte sammenlignbare med tidligere runder med kontrollregistreringer.

Hovedoppmerksomheten i analysene er lagt på tilstandsendring, årsaker til denne, samt variabler som brukes til å si noe om hvilke lokaliteter som utsettes for *tap/skade*. På bakgrunn av gjennomgangen kan vi trekke ut noen generelle observasjoner knyttet til trusselbilde og effekter av vern.

Trusler som følge av menneskelig aktivitet

Trusselbildet er nært knyttet til tilstandsendring og skadeårsak. Av de 1844 lokalitetene som er kontrollregistrert ble 1393 registrert som *intakt/uendret*. Det vil si uten tilstandsendring. 437 lokaliteter, omtrent en fjerdedel av utvalget, er registrert med en eller annen form for *tap/skade*. Dette tallet er medregnet lokaliteter som ikke er gjenfunnet eller har ukjent status.

19 av lokalitetene er registrert med *ukjent status*. Dette er lokaliteter fra Sarpsborg og Sortland, der kartfestingen i Askeladden ikke samsvarer med beskrivende tekst. Det lot seg derfor ikke påvise om en var på rett lokasjon. Lokalitetene i Sarpsborg er bergkunst-lokaliteter registrert på 1800-tallet. I Sortland dreier det seg om bosetnings- og aktivitetsområder, som er digitalisert på bakgrunn av bygdebøker. Nordland Fylkeskommune har et prosjekt med å prøve å bekrefte/avkrefte denne typer lokaliteter i Vesterålen.

14 av lokalitetene er registrert som *forbedret*. Av disse er fire bergkunst-lokaliteter og fire gravminner. Hoveddelen skyldes skjøtsel, men det er også tendens i materialet om viser forbedring grunnet jordbruk og skogbruk, gjennom skånsom beite og plukkhogst.

Bygg- og anleggsvirksomhet er største årsak til *tap/skade*, med 20 % av tilfellene. Nest største årsak er jordbruk (14 %), fulgt av byggeaktiviteter (12 %) og skogbruk (11 %). Hele 12 % av utvalget har årsak *ukjent*. Dette skyldes som nevnt feil kartfesting. En tredjedel (31 %) av tilfellene fordeler seg på de elleve øvrige årsakskategoriene.

De mest alvorlige formene for *tap/skade* er *skade, tapt, ulovlig fjernet og tapt, naturhendelser*. Dette utgjør 217 av det totale utvalget. Bygg- og anleggsvirksomhet er den største årsaken til dette, med hele 27 %. På andre plass kommer jordbruksaktiviteter med 21 %. Byggeaktiviteter er den tredje største årsaken til *tap/skade*, med 17 % av lokalitetene.

En ser her at godt over halvparten av kulturminnene som er registrert med *tap/skade* har alvorlig ikke-regulerte *tap og skader*, som er ulovlige. Størstedelen av disse skyldes bygg- og anleggsvirksomhet og jordbruk. Begge aktivitetene er svært mangefasettete, og innbefatter tiltak i grunnen som ikke er søknadspliktige etter Plan- og bygningsloven. For eksempel drift og vedlikehold av hovedveinettet. Vedlikehold av skjæringer og grøfter skader mange kulturminner som ligger langs veien. Også bygging av gårdsveier, driftsveier og skogsveier, fyllinger, parkeringsplasser gjør til dels store skader og fører til tap av automatisk fredete kulturminner.

I hovedsak skjer største andelen *tap/skade* for automatisk fredete kulturminner i områder med arealkategori *spredtbygd/dyrket* mark. Arealkategorien er den største i utvalget, og det sammenfaller i stor grad med hvordan de samme arealene er regulert i kommuneplanens arealdel hos de utvalgte kommunene. Det er LNFR (landbruks-, natur-, friluftsliv og reindrift) som er det mest brukte formålet her.

Effekten av vern

Forvaltningen i de enkelte kommunene skjer gjennom arealdisponeringen og planstrategier for områder med automatisk fredete kulturminner. Den overordnede arealstrategien er gjengitt i kommuneplanens arealdel, som igjen legger føringer for detaljregulering av faktisk bruk av et område. Ser en nærmere på kommunenes arealdisponering kan en få innblikk i hvorfor *tap/skade* kan skje.

Gjennom dette prosjektet har vi kontrollregistrert automatisk fredete kulturminner i 10 kommuner, og vi har fått innblikk i 10 ulike måter/strategier for forvaltning av disse. Mange av forskjellene skyldes lokale tilpasninger til demografi og landskap, men noe skyldes nok også ulike nivåer av kunnskap om å ivareta kulturminnene.

LNFR er det desidert vanligste arealformålet i de 10 utvalgte kommunene, med hele 77 % av kulturminnene i utvalget, og 75 % av registrert *tap/skade*. Skal en trekke noen slutninger av det vi ser, er det at dette formålet er for lite nøyaktig, slik at tiltak/inngrep som skjer innenfor disse arealene svært sjeldent er i strid med formålet. På denne måten slår det ikke inn krav om detaljregulering med konsekvensutredning. Tiltakene blir dermed ikke utredet godt nok med tanke på påvirkningen for kulturminneverdier, og kulturminneforvaltningen får ikke saken inn til høring. Tilsvarende gjelder i tilfeller der en kunne ha krevd utredning/høring i byggesak.

Av det totale utvalget er det bare 25 % av lokalitetene som befinner seg innenfor en reguleringsplan (områdeplan/ detaljreguleringsplan), det vil si at hele $\frac{3}{4}$ av lokalitetene er ureguerte. Det er like stor *tap/skade*-prosent for lokaliteter innenfor regulerte areal som for uregulerte lokaliteter. Områder der hvor en skulle ha gjort nøyere utredninger fortsatt har en relativ stor andel *tap/skade*. Hvorfor dette skjer kan være at en først og fremst regulerer *nytt formål*, og ikke tar nok hensyn til kulturminnene.

Av det totale utvalget er bare 1/3 av lokalitetene underlagt hensynssone og/eller båndleggingssoner i de ulike plan-nivåene. Dette betyr at ca. 2/3 av de fredete kulturminnene som er kontrollert kun er vernet etter den automatiske fredningen gjennom Kulturminneloven. Størst tap og skade innenfor *båndleggings- og hensynssoner skyldes bygg- og anleggsvirksomhet, jordbruk og skogbruk*. For *tap/skade* ved bygg- og anleggsvirksomhet ser vi at dette skjer både i anleggsfase ved at kulturminnene ikke er tilstrekkelig sikret i grunnen i både anleggs- og driftsfase.

Når det gjelder *tap/skade* gjennom jordbruksaktiviteter skyldes dette både gradvis slitasje og økt intensitet i jordbruket med større og flere dyr, og større maskiner. Mer maskinell tømmerdrift med store maskiner er også årsaken til relativt stort tap av automatisk fredete kulturminner innen skogbruk.

Det er registrert et tap på samlet 3,7 % i denne fem-års perioden (tabell 1-1). Tallet er forholdsmessig stort, men henger trolig sammen med at mange av lokalitetene som er med i denne undersøkelsen ikke har vært kontrollregistrert i tidligere omdrev. Det kan tenkes at dette kan jevne seg ut om de samme lokalitetene blir kontrollregistrert flere ganger. Å kontrollregistrere disse kommunen og lokalitetene ennå en gang vil gi et mer helhetlig bilde på statusendringer av de automatisk fredete kulturminnelokalitetene, samt utfordringer innen forvaltningen av disse.

Figur 6-1. Tromsø id 177454 gårdshaug og hus på Tussøy

Figur 6.2. Kulturlandskap på Daleholen, Sandnes, id 142289.

7 KILDER

7 KILDER

Denne hovedrapporten bygger på de 10 årsrapportene fra de ti kommunene: Tromsø, Trondheim, Kautokeino, Fræna, Sandnes, Skjåk, Bømlø, Sortland, Modum og Sarpsborg.

Mortensen, Birkeland, Bakke 2016: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2015. Tromsø kommune. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 1.
<http://hdl.handle.net/11250/2397670>

Mortensen, Birkeland, Bakke 2016: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2015. Trondheim kommune. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 2.
<http://hdl.handle.net/11250/2397665>

Mortensen, Birkeland, Bakke 2017: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2016. Fræna kommune. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 3.
<http://hdl.handle.net/11250/2436946>

Mortensen, Birkeland, Bakke 2017: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2016. Kautokeino kommune / Guovdageainnu suohkan. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 4.
<http://hdl.handle.net/11250/2436948>

Mortensen, Birkeland, Bakke 2018: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2017. Sandnes kommune. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 5.
<https://hdl.handle.net/11250/2711157>

Mortensen, Birkeland, Bakke 2018: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2017. Skjåk kommune. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 6.
<https://hdl.handle.net/11250/2711179>

Birkeland og Rekkavik 2019: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2018. Bømlø kommune. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 7.
<https://hdl.handle.net/11250/2711118>

Birkeland, Rekkavik, Adriansen 2019: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2018. Sortland kommune. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 8.
<https://hdl.handle.net/11250/2711184>

Birkeland, Rekkavik, Adriansen 2020: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2019. Sarpsborg kommune. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 9. <https://hdl.handle.net/11250/2711167>

Birkeland, Rekkavik, Adriansen 2020: Miljøovervåkningsprogram - status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner. Rapport fra registreringer 2019. Modum kommune. Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i utvalgte kommuner (MOV), rapport 10. <https://hdl.handle.net/11250/2711128>

8 VEDLEGG

8 VEDLEGG

Kategorier hentet fra NS 9450:2012, Automatisk fredete arkeologiske kulturminner og skipsfunn – Krav til registrering av tilstand:

Tilstand

Intakt
Forbedret
Tapt - dispensasjon
Tapt - ulovlig fjernet
Tapt - naturhendelse
Skadet
Ikke gjenfunnet
Tildekket
Omdefinert
Ukjent
Uendret

Årsak

Jordbruk
Skogsbruk
Byggeaktiviteter
Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging
Energiproduksjon
Skjøtsel
Sikring
Fritidsaktiviteter
Tilrettelegging
Naturprosesser
Dyreaktiviteter
Militær virksomhet
Oppdrettsvirksomhet
Kriminalitet
Materialuttak
Ukjent
Sammensatt skadeårsak

Arealkategori

Tettbygd/utbyggingsområder
Spredtbygd/dyrket mark
Skog/utmark
Fjell/ekstensiv arealutnytting
Byområde (høy grad av utnytting)

Arealbruk

Beitemark
Boligområde
Brakkland (tidligere dyrket område)
Fjell, vidde, hei
Dyrket mark, åker (innmark)
Gjengroingsområde
Grøntområde, offentlig areal
Hav, sjø
Hytteområde
Innsjø, vassdrag
Kirkegård
Marginalområde ved kysten
Militært område
Myr
Næring, industri, massetak
Randvegetasjon
Skog
Skog, produktivt hogstfelt
Strandsone, elvebredd
Turn, hage
Vei, jernbane

